

УДК 81'373.611

Українська мова та література

Шестакова Світлана Олександрівна, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету

Види термінів-аббревіатур у підмові будівельної галузі

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одиниці спеціалізованих лексичних підсистем є об'єктом постійної уваги лінгвістів. Досягнутий за останні десятиліття науково-технічний прогрес призвів до значного збільшення обсягу інформації, у тому числі й спеціальної, що зумовило пошук більш динамічних та економних способів і засобів її передачі в різних видах професійного дискурсу.

Одним зі способів економії мовних засобів і зусиль мовця є аббревіація, що виявляється все активніше на рівні галузевих термінологій. Різноманітні аспекти дослідження цього лінгвістичного явища знайшли відображення в дисертаційних роботах останнього десятиліття, зокрема Н. Ю. Яковішеної «Компресія номінативних одиниць у науково-технічному тексті у когнітивному і функціональному аспектах» (Дніпропетровськ, 2007), Ю. О. Мазневої «Абревійовані юридичні терміни: структурно-семантичний, системно-функціональний та когнітивно-дискурсивний аспекти (на матеріалі сучасної англійської мови)» (Ростов-на-Дону, 2011), Ю. Г. Кочарян «Абревіація в англійській військовій лексиці» (Москва, 2007) та багатьох інших.

Проте вивчення аббревіації не втрачає своєї актуальності, оскільки аббревіатури характеризуються значною поширеністю та безперервним оновленням у зв'язку з постійною появою нових понять і відповідно лексичних одиниць на їх позначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження аббревіації як лінгвістичного феномену були предметом уваги таких дослідників, як Д. І. Алексєєв, О. О. Бірюкова, Л. М. Бойченко, В. В. Борисов,

В. П. Даниленко, Ю. С. Даніліна, К. А. Дюжикова, О. П. Журавльов,
В. М. Лейчик, Н. Книшенко, О. С. Кубрякова, І. Я Мислива-Бунько,
Г. С. Онуфрієнко, А. В. Стахєєва, Т. С. Сергєєва, С. О. Яковлева,
М. А. Ярмашевич, та інших.

Однак, незважаючи на наявність численних наукових праць, складний і досить часто суперечливий характер цього мовного явища вимагає постійної наукової уваги.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашого дослідження є виявлення основних типів термінів-аббревіатур та визначення активності їх функціонування у спеціальній підмові будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що появу терміна «аббревіація» дослідники відносять до середніх віків, коли дане лінгвістичне явище одержало поширення. Проте як повноцінний спосіб словотвору аббревіація складається в ХІХ ст., а на початок ХХ ст. аббревіатури перетворилися на стійкий і продуктивний словотвірний тип.

Певний час аббревіацію взагалі не визнавали навіть особливим способом словотвору на підставі відсутності в аббревіатури семантичних змін, непрозорості (редукція основних елементів), немотивованості (відбувається лише компресія матеріальної форми мотивувального комплексу) і можливості синонімічного використання носіями мови аббревіатур та вихідних словосполучень, проте переважна більшість сучасних лінгвістів не погоджуються з такою думкою.

Так, за визначенням Д. І. Алексєєва, «перш за все аббревіація – це спосіб створення номінацій для тих понять і реалій, які були спочатку позначені описово, за допомогою атрибутивних словосполучень» [1, с.107], а аббревіатура є наслідком, результатом цього процесу. Підтримує такий погляд О. А. Земська, яка зазначає, що «серед способів словотворення аббревіації належить особливе місце, оскільки в мові вона виконує компресійну функцію, тобто служить для творення більш стислих порівняно з відповідним словосполученням номінацій» [5, с.120]

Відомий український мовознавець В. О. Горпинич дає таке визначення аббревіації: «До слово- і основоскладання прилягає й такий спосіб творення похідних, як аббревіація (від лат. *abbrevio* – «скорочую»). При аббревіації, як і при складанні, похідне утворюється шляхом злучення компонентів кількох слів: ... універмаг. Але аббревіація відрізняється від складання характером з'єднуваних компонентів: при складанні з'єднані компоненти є повноцінними семантичними - словами або їх лексичними основами (тобто морфними одиницями): інженер-механік, зерносковище. А при аббревіації з'єднані компоненти є найчастіше асемантичними частинами слова або окремими звуками, «уламками» слів: продмаг (продовольчий магазин)...[3, с. 129]. Отже, дослідник підтримує думку Д. І. Алексєєва та О. А. Земської і відносить аббревіацію до системи способів словотворення.

Не заперечує такого підходу до визначення статусу аббревіації і російська дослідниця К. А. Дюжикова, доводячи, що остання є досить своєрідним словотвірним процесом, який полягає у «згортанні» слів і словосполучень, під час якого когнітивна структура фіксується відповідним словом і словосполученням, що спричиняє появу аббревіатури певного типу. [4]

Справедливо визначає аббревіацію як специфічний спосіб словотворення Т. С. Сергєєва, зауважуючи при цьому, що «аббревіація – довільний процес скорочення найменувань якогось об'єкта, а аббревіатура – результат цього процесу: штучно створена ... номінативна скорочена одиниця» [7, с. 176]

Підтримуючи традиційний погляд на аббревіацію, ми вважаємо, що аббревіація – це спосіб словотворення, який полягає в компресії вихідного слова чи словосполучення і призводить до виникнення його скороченого варіанта – аббревіатури, детермінованої повним найменуванням.

Треба зазначити, що аббревіація є однією з найбільш помітних тенденцій розвитку сучасних термінологічних систем, а термін-аббревіатура найбільш відповідає запитам сучасного професійного спілкування. Аналіз наявних наукових досліджень дозволив узагальнено визначити екстра- та інтралінгвальні причини виникнення термінів-аббревіатур: 1) тенденція до

економії мовних засобів і зусиль мовця; 2) бурхливий розвиток науки і техніки, а відповідно і спеціальної лексики; 3) наявність у професійному дискурсі стереотипних словосполучень з усталеним порядком слів; 4) частотність вживання термінологічних словосполучень, яка зумовлює надлишковість певних його елементів; 5) потреба в економії часу і засобів вираження. Комплексно ці причини реалізуються у професійних і наукових дискурсах, у яких за потреби уникнути повторів, усталених зворотів, трафаретних висловів, зберігаючи достовірність та недвозначність інформації, фахівці активно послуговуються аббревіатурами.

Справедливо з цього приводу зазначає Н. Книшенко, яка сверджує, що «аббревіатурні терміни нині є однією з виразних ознак фахового мовлення. Ці скорочення дуже зручні в професійних сферах спілкування, бо, забезпечуючи зменшення формального обсягу текстів, водночас зберігають їх інформативну насиченість, будучи цілком зрозумілими для спеціалістів певної галузі»[6].

Проведений нами аналіз дозволив зафіксувати наявність термінів-аббревіатур у всіх лексико-тематичних групах будівельної термінології, що, безперечно, свідчить про активне їх функціонування в підмові будівельної галузі:

1. Найменування процесів: *АПВ (автоматичне повторне ввімкнення), АРП (автоматичне регулювання підсилення), АРЗПД (автоматичне регулювання збудження пропорційної дії), ГЦ (гідрофобізація цементу), ПБЗ (перемикання без збудження); ПЗР (планово-запобіжний ремонт), ТВО (тепловолога обробка), СПУ (сітьове планування і управління).*

2. Найменування машин, механізмів, приладів: *БЗП (блок зовнішніх переривань), БК (башмак під колону), ДСУ (дробильно-сортувальна установка), ЗММ (засоби малої механізації), ЕР (екскаватор роторний – ЕР-5), ЕТН (екскаватор траншейний навісний – ЕТН-122), ІНУ (індукційно-нагрівальне устаткування), КБ (кран баштовий – КБ-25), КМК (кран монтажний козловий КМК – 2-5-11), Н-10 КЛ (нівелір), УБК (універсальний баштовий кран – УБК – 5-*

50), ПГУ (парогенераторна установка), СО (спеціальне обладнання), ЦАП (цифро-аналоговий перетворювач), буддеталь, земснаряд.

3. Найменування матеріалів, речовин: БСГ (бетонна суміш готова), ВБЦ (водонепроникний безусадний цемент), ВРЦ (водонепроникний розширюваний цемент), ВНВ (в'язучі низької водопотреби), ГІ (гідроізол), ЕМС (емульсійно-мінеральні суміші), КМЦ — карбоксиметилцелюлоза (клей синтетичний), НШТЦ (надшвидкотверднучий цемент), П (пісок), ПАР(поверхнево-активні речовини), ППЦ (пуцолановий портландцемент), Ц (цемент), ШПЦ (швидкотверднучий портландцемент), ШЛВ (шлаколузні в'язучі), Щ (щебінь), ЩМА (щебенево-мастиковий асфальтобетон), ШТЦ (швидкотверднучий цемент), стальбетон, спецалізобетон.

4. Найменування споруд та їхніх елементів: БП (бетонна перемичка), НЕ (ненульовий елемент), КБ (консольні балки), НК (несучі конструкції), ННЕ (новий ненульовий елемент), УТС (уніфіковані типові секції), будмайданчик.

5. Найменування підприємств будівельної галузі: АБЗ (асфальтобетонний завод), ДБК (домобудівний комбінат); ЦБЗ (цементобетонний завод).

6. Назви загальних понять зі словом «система»: АСП (автоматизована система проектування), ГІС (гео-інформаційні системи), ЄЄЕС (єдина європейська енергетична система), ЄМС (єдина модульна система), СДВП (система державних випробувань продукції), САПР (система автоматичного проектування), ССЕТЕ (система стандартів ергономіки і технічної естетики).

7. Назви проектної, технічної та іншої документації: БНіП (будівельні норми і правила), ДБН (Державні будівельні норми), ПОБ (проект організації будівництва); ПВР (проект виконання робіт), РЕКН (ресурсні елементні кошторисні норми), ТТК (типові технологічні карти), будгенплан, будбанк, будфінплан.

Наведені приклади дозволяють говорити про можливі регулярні, однотипні моделі створення термінів-аббревіатур, наприклад у назвах найпоширеніших

документів будівельної галузі та типів будівельних організацій, що сприяє більш активному їх використанню у професійному спілкуванні.

Залежно від вживання в усному чи письмовому дискурсі аббревіатури будівельної підмови поділяються на дві групи: графічні та лексичні.

Графічні скорочення не є словами, не мають граматичних категорій роду і числа. Вони використовуються тільки в письмовому мовленні, а в усному – реалізуються повною формою слова чи словосполучення, від якого вони утворені: кг – кілограм, см – сантиметр тощо.

Лексичні аббревіатури мають відмінну від вихідних одиниць звукову та графічну форму. Це окремі слова, які виконують різні синтаксичні функції і є повноцінними одиницями комунікації.

А. П. Шаповалова вказує на такі ознаки лексичних аббревіатур: «1) їх вторинність, тобто скорочення виникають у мові не одночасно з появою відповідного поняття, а після того, як воно вже виявилось в повному слові чи словосполученні; 2) створення за певними моделями; 3) можливість переходу в самостійні слова; 4) продуктивність у словотвірній системі мови; 5) належність до словникового складу мови; 6) здатність бути джерелом поповнення і збагачення словникового складу мови» [10, с.101].

Щодо структурних типів аббревіатур, то в лінгвістиці теж немає єдиної класифікації. Так, В. О. Горпинич виділяє 7 груп аббревіатур за структурою (ініціальні, уламкові, змішані, усічено-словесні, словоформні, комбіновані, ініціально-цифрові) [3, с.128], Н. Ф. Клименко – 3 (літерні, складові, змішані) [8], О. О. Бірюкова – 5 типів (ініціального типу, складові, змішані, частково скорочені, транскрипційні аббревіатури) [2, с.27].

Найбільш частотними структурними типами термінів-аббревіатур будівельної підмови можна назвати такі:

1) Звукові, або акроніми (утворені з назв перших звуків, читаються як звичайні слова, на письмі передаються великими літерами відповідно до правил): *ГІС* (гео-інформаційні системи), *САПР* (система автоматичного проектування), *ЦАП* (цифро-аналоговий перетворювач);

2) Буквені (утворені з перших літер слів): *БЗП* (блок зовнішніх переривань), *СО* (спеціальне обладнання), *ННЕ* (новий ненульовий елемент); *ЦБЗ* (цементобетонний завод);

3) Буквено-та ініціально-цифрові (утворені з назв перших букв/звуків слів вихідного словосполучення і цифрового індексу, що вказує на марку, модель і т.д.): *ЕТН* (екскаватор траншейний навісний – *ЕТН-122*), *КБ* (кран баштовий – *КБ-25*), *КМК* (кран монтажний козловий *КМК – 2-5-11*);

4) Частково скорочені (утворені зі скороченої частини переважно першого слова та цілих слів): *буддеталь*, *земснаряд*, *спецзалізобетон*, *автоплатформа*, *автонавантажувач*;

5) Комбіновані, що можуть поєднувати в собі скорочені частини та ініціали : *ГЛОНАС* (глобальна навігаційна супутникова система), буквені елементи та цілі слова: *КД-зсув* (консолідовано-дренований зсув).

Зазначимо, що ініціальні та буквені аббревіатури можуть утворюватися не тільки від словосполучень, а й від окремих слів, шляхом виділення однієї чи кількох букв у складі: *Ц* (*цемент*), *П* (*пісок*), *Щ* (*щєбінь*), незручність використання яких, доречно зазначити, полягає в можливіму неоднозначному тлумаченні в межах однієї галузі: *К* – *кран*, *конструкція*, *коефіцієнт* тощо. У дослідженій підмові поширеними є аббревіатури, складені не тільки з початкових, а й інших літер вихідного словосполучення: *ЦБЗ* (*ЦементОбетонний Завод*), *НШТЦ* (*НадШвидкоТверднучий Цемент*). Нечастотними є змішані аббревіатури.

Наведені приклади переконують у правильності позиції С.Шади́ко, який у своїй докторській дисертації дослідив залежність «довжини» аббревіатури від частотності її вживання. Дослідник стверджує, що довжина аббревіатури зворотно пропорційна частоті її вживання [9, с. 29]. Як бачимо, серед ініціальних аббревіатур найчисленнішими є скорочення, які складаються з 3-4 букв / звуків, а серед складових – з 2-3 складів.

При скороченні слів найбільш значними інформативними елементами визнаються початки слів і перші звуки та букви. Це ті мовні елементи, що є

основою для виникнення аббревіатури. Саме ініціально-буквена аббревіація є способом творення термінів, при якому вихідні елементи скорочені до мінімуму, а принцип мовної економії реалізується максимально. Проте, будучи лаконічним способом передавання і зберігання інформації, такі терміни вимагають належного професійного рівня реципієнта і достатнього досвіду роботи в будівельній галузі, інакше замість сприяння швидкому обміну інформацією, термін-аббревіатура ускладнюватиме професійну комунікацію, оскільки його дефінітивна функція зводиться до мінімуму.

Найбільш мотивованими, підтримуючи думку К. А. Дюжикової, вважаємо складові аббревіатури, оскільки вони зберігають матеріальну схожість зі своїм повним відповідником і здебільшого їм властива семантична тотожність з вихідним словом чи словосполученням. Семантика складової аббревіатури виявляє повну залежність від основи-мотиватора. Ініціальна аббревіатура менш орієнтована на «збереження слідів вихідних найменувань і є ... прикладом особливої словотворчості, спрямованої на створення ... здебільшого немотивованих слів мови» [4].

Висновки. Отже, здійснений нами аналіз термінів-аббревіатур будівельної галузі дозволяє зробити висновок, що значне поповнення термінологічної лексики аббревіатурами зумовлено мовними, дискурсивними та комунікативними причинами. Як і повноцінні терміни, аббревіатурні входять до складу спеціальної лексики, поповнюючи її номінативний фонд, сприяють економії мовних засобів та інтенсивному обміну професійною інформацією і, безперечно, вимагають подальшого дослідження.

Література:

1. Алексеев Д. И. Сокращенные слова в русском языке / Д. И. Алексеев. – Саратов : СГУ, 1979. – 328с.
2. Бірюкова О. О. Функціонування аббревіатур у сучасному мовленні: дис. ... канд.. філол.наук : 10.02.04 / Олена Олександрівна Бірюкова. – Москва, 2007. – 309 с.

3. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія : навч посіб. / В. О. Горпинич – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 189 с.
4. Дюжикова К. А. Аббревиация сравнительно со словосложением: структура и семантика (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... науч. степени докт. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” [Электронный ресурс] / К. А. Дюжикова. – М., 1997. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/abbreviatsiya-sravnitelno-so-slovoslozheniem-struktura-angl-yaz>.
5. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 90-141.
6. Книшенко Н. Аббревіація в системі сучасної дорожньо-будівельної термінологічної номінації [Електронний ресурс] / Н. Книшенко // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. / [відп. ред.. Л. Полюга]. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2010. – С. 19-22. – Режим доступу : http://archive.org.ua/archive/2011-01-31/polynet.lviv.ua/tc.terminology/TK_archive.htm.
7. Сергеева Т. С. Аббревиатура в системе лексических сокращений [Электронный ресурс] / Т. С. Сергеева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 6 (24) : [у 2-х ч.]. – Тамбов : Грамота, 2013. – Ч. II. – С. 174 – 179. – Режим доступа : www.gramota.net/materials/2/2013/6-2/47.html.
8. Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
9. Шадыко С. Аббревиатуры в русском языке (в сопоставлении с польским) : автореф. дис. ... науч. степени докт. филол. наук : 10.02.01 “Русский язык” [Электронный ресурс] / С. Шадыко – Варшава, 2000. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/abbreviatury-v-russkom-yazyke-v-sopostavlenii-s-polskim>.

10. Шаповалова А. П. Опыт построения общей теории аббревиации : на материале французских сокращенных лексических единиц : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” [Электронный ресурс] / Александра Павловна Шаповалова. – Ростов-на-Дону, 2004 – 421 с.

Шестакова С.О. Види термінів-аббревіатур у підмові будівельної галузі

Анотація. У статті досліджено словотвірний статус аббревіації, розглядаються види термінів-аббревіатур будівельної підмови за вживанням в усному чи писемному дискурсі, структурою, визначено лексико-тематичні групи термінів-аббревіатур та діапазон їх активності, узагальнено причини виникнення та поширення аббревіатурних термінів.

Ключові слова: аббревіація, аббревіатура, скорочення, спеціальна підмова, термін-аббревіатура.

Шестакова С.А. Виды терминов-аббревиатур в подязыке строительной отрасли

Аннотация. В статье исследован словообразовательный статус аббревиации, рассматриваются виды терминов-аббревиатур строительного подязыка по употреблению в устном или письменном дискурсе, структуре, определены лексико-тематические группы терминов-аббревиатур и диапазон их активности, обобщены причины возникновения и распространения аббревиатурных терминов.

Ключевые слова: аббревиация, аббревиатура, сокращения, специальный подязык, термин-аббревиатура.

Svitlana Shestakova The types of term-abbreviations of engineering professional sublanguage

A word-formative status of abbreviation is investigated; the types of term-abbreviations of civil engineering professional sublanguage and the usage of them in oral speech or in written form are considered; the lexico-thematic groups of term-abbreviations and the range of their activity are defined; the reasons of origin and extension of abbreviation terms are summarized in the article.

Keywords: abbreviation, acronym, special sublanguage, term-abbreviation